

оны қуана орындауға үйрететін міндеттер болуы керек. Бұл дене шынықтыру сабағында балалардың белсенділігінен де көрінеді. Бұл еңбек тәрбиесі мен дене тәрбиесінің өзара байланысынан анық көрінеді. Жоғары жұмыс қабілеттілігі мен денсаулығын сақтау үшін балалар ағзасының шынығуына қамқорлық жасау керек. Бұл денсаулықты жақсарту мен суыққа қарсы күрестің бір түрі деп айтуға болады. Дене жаттығуларымен айналысу, әсіресе ауада, шынығудың маңызы бар. Бірақ бұл спортпен айналысатындарға арнайы шынықтыру шараларын өткізбеуге болатынын білдірмейді. Су процедуралары, сүрту өз денсаулығы үшін күресте көмекші болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Антропова М.В. Работоспособность учащихся и ее динамика в процессе учебной и трудовой деятельности.-М.,1968.-97с.
2. Богданов Г.П. Уроки физической культуры в 9,10 классах средней школы. М: Просвещение, 1987.-66с.
3. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы / учебное пособие, 2002.-165с.
- 4.Любомирский Л.Е. Возрастные особенности движений детей и подростков.-М.,1979. 132-133с.
- 5.Яковлев В.Г., Губанова А.А., Сироткина Б.А. Физическое воспитание подрастающего поколения //Теория и методика физического воспитания.-М.,1976.-Т.-2.-106-194с.

ҒТАМР 14.35.07

ЖОҒАРЫ ОРНЫНЫҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕ КОСТЮМ ДИЗАЙНЕРЛЕРІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Г.Қ. СИБАГАТОВА

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада заманауи жағдайда костюм дизайнерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Қазіргі дизайнердің кәсіби қызметінің негізгі түрі ретінде тәжірибелік Жобалық іс-әрекет үлесін арттыру қажеттілігі, технологиялық үдерістерді білетін, дамыған көркем және конструкторлық ойлау қабілеті бар болашақ мамандарды дайындауда оқытушының рөлі қарастырылған. Костюм дизайнерлерін дайындауда өзіндік тәжірибе мен назар аударылды.

Түйінді сөздер: бакалавр, дизайн-білім беру, жобалық қызмет, кәсіби дайындық әдістері, өндірістік процесс.

Аннотация. В статье раскрываются вопросы формирования профессиональных компетенций дизайнера костюма в современных условиях. Рассмотрена роль преподавателя в подготовке будущих специалистов, имеющих развитое художественное и конструкторское мышление, владеющих знанием технологических процессов, необходимость увеличения доли практической проектной деятельности как основного вида профессиональной деятельности современного дизайнера. Уделено внимание и собственному опыту практической деятельности в подготовке дизайнеров костюма.

Ключевые слова: бакалавр, дизайн-образование, проектная деятельность, методы профессиональной подготовки, производственный процесс.

Annotation. The article reveals the formation of professional competencies of a costume designer in modern conditions. The role of the teacher in the training of future specialists with developed artistic and design thinking, knowledge of technological processes, the need to increase the share of practical design activity as the main type of professional activity of a modern designer is considered. Attention is also paid to their own practical experience in training costume designers.

Key words: bachelor, design education, design activities, training methods, production process.

Кіріспе. Костюм дизайнерінің кәсіби қызметінің ерекшелігі - эстетикалық және утилитарлық екі аспектіні үйлесімді біріктіруде. Қазақстандық дизайн-білім берудегі осы аспектілердің теңгерімсіздігінің ықтимал себептері қарастырылды және дизайн-білім берудің эстетикалық және утилитарлық құрамдас бөліктерінің дұрыс арақатынасын қалпына келтіруге ықпал ететін тәжірибелік сабақтар мен өндірістік практиканың мазмұны мен ұйымдастыру тәсілдері ұсынылды. Костюм дизайнерлерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру барысында оқытушының рөліне және оның тәжірибелік дизайнерлік қызметінің өзіндік тәжірибесіне ерекше назар аударылады.

Негізгі бөлім. Дизайн-білім беру саласында зерттеумен айналысатын авторлардың көбі атап өткендей (Б. Мұқанов, Ю.П. Куприна, А.Р. Алиева, Н.В. Кадиева, Е.Ю.Шлапак және т.б.), дизайнер мамандығы инженерлік және көркем кәсіптерден ерекшеленеді [1-5].

Дизайнердің суретшіден айырмашылығы неде? Суретшінің жұмысы - еркін шығармашылық, оның шығармалары көрерменнің эмоционалдық жағдайына әсер етеді, бірақ функционалдық тұрғыдан алғанда әрдайым пайдасыз. Дизайнер тек әдемі ғана емес, сондай-ақ қажетті заттарды жасайды. Дизайнер жасаған заттар инженерлік құрылымдарға қарағанда оларға жүктелген функцияларды орындауға қабілетті ғана емес, сонымен қатар бірқатар факторларға байланысты тұтынушы үшін тартымды. Дизайнерлік өнімнің тартымдылығы тек қана эстетикалық қасиеттерімен ғана емес, сонымен қатар психологиялық жайлылықпен, қосымша функциялардың болуымен, оны пайдалану қолайлылығымен, марканың беделімен және т.б. байланысты. Осылайша, дизайн материалдық және рухани қызметтің шекарасында болады және адамның материалдық және рухани (эстетикалық) қажеттіліктерін қанағаттандыру міндетін шешеді.

Дизайнер мен суретшінің айырмашылығы неде? Суретшінің жұмысы - еркін шығармашылық, оның туындылары көрерменнің эмоционалды жағдайына әсер етеді, бірақ функционалды тұрғыдан алғанда, олар әрдайым пайдасыз. Дизайнер әдемі ғана емес, сонымен қатар қажетті заттарды жасайды.

Бұл дизайнның кез келген бағытына, оның ішінде костюм дизайнына қатысты. Костюм дизайнының нысаны-практикалық мақсаты бар және эстетикалық функциядан басқа, көптеген басқа функцияларды орындайтын утилитарлық зат. Дизайнерді дайындау ерекшелігі көркем, эстетикалық, инженерлік, әлеуметтік және басқа да кәсіптердің құрамдас бөліктерінің оңтайлы ара қатынасын табу арқылы анықталады. Осы уақытқа дейін мәселе олардың әрқайсысының кәсіби саласымен немесе дизайн түрімен (киім дизайны, орта дизайны, графикалық дизайн және т.б.) ара қатынасы жеткілікті түрде шешілді. Әрбір бағыт өзінше мамандық бастаулары мен олардың сапалық критерийлерін анықтайды.

Костюм дизайны дизайнерлік қызметтің түрі ретінде қарастырылады, С.В. Мелкованың айтуынша, оның пәні мен міндеттерінде екі аспектінің диалектикалық байланыстарын көруге мүмкіндік береді – эстетикалық, әдемі, үйлесімді, көркем-мағыналы ортада ерекше қажеттілікті көрсететін және кез келген практикалық өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандыратын жарамдылық [6]. Автор дизайнерлік қызметтің келесі аспектілерін көрсетеді. Бірінші аспект, нысанда әдемі болуды негіздейтін: 1) оң эмоционалды көңіл-күй, 2) эстетикалық мәнерлілік, 3) көркемдік бейнелілік, 4) маңызды ассоциативтілік. Екінші аспект (жарамдылық) объектіде пайдалы болып табылады және мыналарды көздейді: 1) конструкторлық жетілдіруді, 2) технологиялық орындылу тиімділікті, 3) экономикалық тиімділікті, 4) эргономикалық жайлылықты.

Қазақстандағы және шет елдердегі дизайн ұғымдары тарихи түрде өзгеше болды (және әлі күнге дейін ерекшеленеді). Егер шетелдік түсінікте «дизайн» сөзі «тұтынушылық қасиеттерді жақсарту» дегенді білдірсе, онда отандық интерпретацияда, әдетте, бұйымдарды қарапайым декорациялау деп түсініледі. Отандық дизайн мен дизайн-білім берудің эстетикалық жағы әрдайым басым болып қалады. Бұл қазақстандағы дизайнның пайда болу ерекшеліктерімен және XX ғ. мемлекеттің даму ерекшелігімен түсіндіріледі. Кеңестік сауда өткізуді ынталандыруға және тиісінше дизайнерлік қызметтерге мұқтаж емес болған. Сондықтан, шетелдік дизайнға қарағанда, негізгі мақсаты – өнеркәсіптің тауарларды жылжытудағы қажеттілігін қанағаттандыру, совет өкіметі кезеңде отандық дизайн-білім беру үшін өндіріс пен тұтынушы қажеттілігінен алшақтық тән болды.

Дизайнерлер «әдемі жасауға» үйретіп, өз еңбектерінің практикалық қажеттілігін ерекше қамқорлықсыз өз қуанышына арнап жасаған. Бұл жағдайда эстетикалық аспект утилитарлықпен (жарамдылықпен) салыстырғанда басым болды. Мұндай ерекшелік «өнер өнер үшін». Қазіргі жағдайда тігін саласындағы жағдай түбегейлі өзгерді. Қайта құрудан кейінгі жекешелендіру кезеңінде киім өндірумен айналысатын көптеген өнеркәсіп кәсіпорындары тігін өнеркәсібінен алыс адамдардың қолында болды. Нәтижесінде олар сауатсыздыққа байланысты тез бұзылды немесе өз өндірісін қайта бейіндеді. Өнеркәсіп инфрақұрылымы бұзылған, оның орнында дизайнердің қызметін қажет ететін, бірақ оның еңбегін барабар төлеуге мүмкіндігі жоқ шағын кәсіпорындар пайда болды.

Шағын және орта қуатты тігін кәсіпорындарының көпшілігінде қалыптасқан жағдайдан шығу дизайнердің конструктордың, технологтың және кейде тіпті лаборанттың функционалдық міндеттерін қоса атқаруын талап етті. Бұл факт костюм дизайнерлерінің кәсіби дайындығына қосымша жоғары талаптар қойып, оның жан-жақты бағытталуына себепші болады. Костюм дизайнері заманауи жағдайда дамыған көркем және конструкторлық ойлауға, технологиялық процестерді білуге ие болуға тиіс, бұл материалда кез келген көркем бейнені жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан модель жасаудың шығармашылық процесіне қатысатын жоғары буын дизайнерлері костюм композициясы, материалдық мәдениет тарихы және эстетика саласында көркем және теориялық жағынан дайын болуы керек, сонымен қатар костюм жасау технологиясы мен құрастыру дағдыларын меңгеруі керек, оның экономикалық және тұтынушылық тартымдылығын есептей білуі керек.

Костюм дизайнерінің жан-жақты дайындығына идеялық бейнелілігі, сапасы, бағасы және дайын өнімнің бәсекеге қабілеттілігі байланысты [7]. Бұл мамандар даярлаудың осы кезеңінде дизайнерлік білім берудің утилитарлық құраушысын күшейту талап етілетінін білдіреді, ол, менің ойымша, қазіргі заманғы дизайнердің кәсіби қызметінің негізгі түрі ретінде практикалық жобалық қызмет тәжірибесін арттыру есебінен ғана қамтамасыз етілуі мүмкін [8-9]. Педагогикалық зерттеудің логикасы осы мәселені шешудің кешенді тәсілін көздейді. Оның кейбір шешімдерінің бірі ретінде, «Дизайн (костюм дизайны)» мамандығының студенттерін оқыту кезінде білім беру бағдарламасында қарастырылған «Өндірістік шеберлік негіздері», «Костюм дизайны нысандарын жобалау» пәндері бойынша сабақтарды, сондай-ақ өндірістік практикаларды дұрыс ұйымдастырылуы. «Костюм дизайны нысандарын жобалау» пәнін оқу барысында студенттер алдында бұйымның көркемдік бейнесін жасау, конструкцияны жасау және технологиялық шешімдерді қабылдау бойынша кешенді міндет қойылады. Жұмыс нәтижесі техникалық құжаттама пакетімен қоса берілген жобалық үлгі түрінде ұсынылады. Осылайша, «Костюм

дизайны объектілерін жобалау» курсы жобалау, құрастыру, макеттеу, тігін бұйымдары мен материалтану технологияларын зерттеу барысында алынған құзыреттілікті практикада жинақтап, өзектендіреді.

Жобалауға арналған тапсырманы оқытушы әрбір студент үшін оның қабілетіне және қалауына қарай, сондай-ақ нақты жағдайды ескере отырып (мысалы, тапсырыстың болуы) жеке тәртіппен таңдайды. Жобалау - білім берудің утилитарлық құраушысын күшейту міндетін шешу мұндай жұмыстардың мазмұнын формальды, футуристік объектілерді жобалаудан қажетті әлеуметтік бағдарланған міндеттерді шешу жағына ауыстыру есебінен едәуір дәрежеде қамтамасыз етілуі мүмкін. Мысалы, "Авангард" дерексіз тақырыбының орнына студентке нақты шығармашылық ұжым үшін сахналық костюмдерді әзірлеуді ұсынуға болады. "Жиынтық" тақырыбы бойынша нақты жұмыс істеп тұрған оқу орны үшін мектеп формасының жиынтығын немесе "сыртқы киім" тақырыбы бойынша нақты өнеркәсіп кәсіпорнында өндіріске енгізу үшін модельді әзірлеуге болады. Егер жобалық тапсырма ретінде нақты тұтынушылық тапсырыс пайдаланылса, жақсы.

Мысалы, 2018 жылының желтоқсан айында «Дизайн» («Костюм дизайны» бағыты) мамандығының 4 курс студенттеріне "костюм дизайны нысандарын жобалау 3" пәні аясында Ақтөбе қаласындағы "Үміт" сәбилер үйінің балаларына арналған сахналық костюмдер әзірлеу тапсырылды, ал 2019 жылы "Жобалау" пәні аясында Ақтөбе қаласының № 38 орта мектептің оқушыларына арналған қыздарға арналған қазақтың ұлттық киімдері тігілді. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, бұл жағдайда орындаушының тапсырыс беруші алдындағы жауапкершілік дәрежесін алдын ала анықтау қажет. Осындай тапсырмаларды орындай отырып, студенттер нақты тұтынушының нақты сұрауларына бағдарлануға мәжбүр болады. Нақты практикалық міндеттерді шешуге бағытталған тапсырмаларды іріктеуден басқа, тапсырмада айтылған шарттарға сәйкес келетін белгілі бір жобалау стратегиясын әзірлеу қажет. Жобалау процесі нақты өндірістегі қолданыстағы өндірістік циклдің кезеңдеріне толық сәйкес болуы тиіс: материалдарды іріктеу (конфекциялау), эскиздеу, құрастыру және үлгілеу, модель үлгісін жасау, техникалық құжаттаманы жасау.

Дизайнердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған және білім беру бағдарламасында қарастырылған оқу қызметінің тағы бір түрі – дуальды оқыту. Алайда, мұндай практикадан өтуде қиындықтар туындайды. Қазақстандық жағдайда тігін өнеркәсібі кәсіпорындары, әдетте, жеке меншікте болады және студенттерді оқуға қабылдауға мүдделі емес. Студенттердің тәжірибесі аз, олардың еңбек өнімділігі төмен, ал жұмыста жиі жіберілген қателіктер қосымша материалдық шығындарға әкеледі. Ательенің иелері үшін мұның барлығы қосымша қауіп-қатерлерге әкеледі. Егер Ақтөбе облысында тігін

өндірісінің өте аз мөлшерін ескерсе, білім беру мекемелері өз студенттерін кәсіпорында оқытып өтуді неге ұйымдастыра алмайтыны және ол үшін өз зертханаларын құруды қалайды. Сонымен қатар, оқушылардың өндірістік тәжірибе аясында да осы өнеркәсіптік үдеріске қатысуға мүмкіндігі жоқ, және оқу зертханасы жағдайында мұндай үдерістің моделін жан-жақты жаңғырту дизайнердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру кезінде өте маңызды.

Туындаған қиындықтарға қарамастан, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінде дуалды оқытуды енгізу бойынша үлкен жұмыстар жүргізілуде: кәсіпорындар базасында кафедралардың филиалдары, кәсіпорын өкілдерімен консультациялар, дөңгелек үстелдер өткізіледі, оқу жоспарлар мен білім бағдарламалары, пәндердің атауы жұмыс берушілермен келісіледі.

2018-2019 оқу жылында автордың жетелігімен «Дизайн» мамандығының студенттеріне сабақ кестесіне сәйкес кафедраның филиалы Ақтөбе қаласындағы «АйШоРа» ательесінде «Өндірістік шеберлік негіздері» курсы бойынша, «Материалтану», «Бұйымдарды кешенді жобалау» пәндері бойынша тәжірибелік-бағытталған сабақтар жүргізілді. Дуалды оқыту жүйесін пайдалану тәжірибесі осы жүйенің артықшылықтарын көрсетті:

- мамандарды даярлаудың осы жүйесі бір жағынан кадрларды даярлау және екінші жағынан жұмысқа орналастыру мәселелерін шеше отырып, мамандарды даярлаудың атаулы сипатқа ие;
- білім алуға және жұмыста дағдыларға ие болуға жоғары уәждеме жасалады, өйткені олардың білім сапасы жұмыс орындарында функционалдық міндеттерді орындауға тікелей байланысты;
- адам психикасының ерекшелігіне байланысты бұрыннан этнопедагогикада мақал түрінде қолданыстағы «Жүз рет естігенше, бір рет көрген артық» осындай оқытудың тиімділігі анағұрлым жоғары. Материалдандырылған іс-әрекет тәжірибесі - білім мен іскерлікті қалыптастырудың қажетті кезеңі.

Сауатты ұйымдастырылған жұмыс үрдісінің сценарийін зерттей отырып, дизайнер өзінің кәсіби қызметінде білікті мамандардың болмауы себебінен кейбір кәсіпорындарда қалыптасатын кәсіби дизайн үшін кейде қолайсыз жағдайларды түзете отырып, оны барынша қайта құруға ұмтылатын болады. Қолайсыз жағдайлар деп технологиялық және өндірістік процестерде көптеген бұзушылықтар мен жол берулер түсініледі, мысалы, қымбат шикізатты арзанырақ ауыстыру, көзделген технологияны сақтамау, жабдықтарды дұрыс пайдаланбау, соңғы өнімді арзандату мақсатында тігін өнеркәсібінің шағын кәсіпорындарында жиі қолданылатын авторлық қадағалаудың болмауы. Жобалық қызметті

жүзеге асыруға мұндай тәсіл практикалық дизайнерлік қызметтің жеткілікті тәжірибесі бар оқытушылардың білім беру процесіне қатысуын талап етеді, ал бұл тәжірибе оқытушылардың көпшілігінде, әдетте, жоғары білім алу процесінде өткен өндірістік практика шеңберімен шектеледі.

Тәжірибелі дизайнердің жоғары оқу орнында оқыту үшін жеткілікті уәждемесі жоқ. Бұл оқытушы мен дизайнердің кәсіби саласында мансаптық өсу үшін әртүрлі қасиеттерге қол жеткізу қажет. Оқытушы үшін ғылыми дәреже мен жарияланған ғылыми еңбектердің саны құзыреттілік өлшемі болып табылады. Ал практика жасаушы дизайнер үшін теориялық зерттеулердің маңызы бар, өйткені ол практикалық нәтижелерге жету үшін қажет, яғни бәсекеге қабілетті дизайнерлік өнімді жасау. Бұл екі қызмет түрін бірге алып жүре алатындар аз. Осыған ұқсас мәселелер шетелдік дизайн-білім беруде де байқалады.

Тәжірибелі дизайнерге сабақпен ғана айналысу қызықсыз, одан студенттердің практикалық дайындығының сапасы зардап шегеді. Мүмкін, бұл мәселенің шешімі тәлімгерлік жүйесіне лайықты мәртебені қайта жаңғырту және қайтару болуы мүмкін. Костюм дизайнерін – «дана тауар» деп айтуға болады. Бұл мамандар көп болуы мүмкін емес. Киім дизайнын оқыту - жеке үрдіс, онда білім алушы тәлімгерде таза мұғалімді ғана емес, элита өкілі, үлгі көру керек.

Тек оқытушыдан айырмашылығы оқытушы-тәлімгер студент-оқушы үшін білім жинақтауды ғана емес, шеберлікті жетілдіруді ұйымдастыруы тиіс. Шебердің рөлін атқаратын тәлімгер кәсіпқойлықты руханилықпен ұштастыруы, көру еркіндігін, ой-өрісінің кеңдігін, құзыреттілікті, белсенділікті, импровизацияға қабілетті болуы тиіс. Бірлескен жұмыс, конкурстарға, конференцияларға қатысу барысында кәсіби дағдылардың, сонымен қатар сенімділік пен өзіндік имидждің пысықталуы орын алады.

Қорытынды. Білім алушылар үшін тек кәсіби ғана емес, сонымен қатар өз ісінде табысқа жеткен, өз міндетін тапқан шебермен жеке байланыс өте пайдалы. Мұндай оқыту нысанын ұйымдастыру үшін оқу орнының базасында шағын кәсіпорын, тұрақты негізде коммерциялық қызметпен айналысатын, мысалы, халық пен бөгде ұйымдардың тапсырыстарын орындайтын шағын жұмыс істейтін эксперименталдық цех құрылуы мүмкін. Мұндай кәсіпорында студенттер өндірістік тәжірибеден өтер еді немесе оқудан бос уақытта тәлімгердің басшылығымен кәсіби шеберлікті шыңдай алар еді. Әрине, мұның бәрі көптеген қаржылық және заңдық мәселелерді, сондай-ақ материалдық шығындарды шешуді талап етеді. Алайда, қатаң бәсекелестік және талапкерге қарсы күрес жағдайында нақты кәсіби міндеттерді шешу тәжірибесі бар бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау сапасы жоғары оқу орнының өзінің бәсекеге қабілеттілігі үшін өте маңызды.

Пайдаланылған ақпараттар тізімі

1. Мұқанов Б. Қазақстанда дизайнерлер мен туризм мамандары жетіспейді [Электрондық ресурс]. – 2019. – URL: <https://informburo.kz/kaz/azastanda-dizaynerler-men-turizm-mamandary-zhetspeyd-.html> (дата обращения: 12.01.2020) - (интернет көздері)
2. Куприна Ю.П. Проблемы обучения студентов-дизайнеров // Социально-экономические явления и процессы. – 2015. – Т. 10. № 7. – С. 220-224. (журнал мақалалары)
3. Алиева А.Р. Пути совершенствования профессиональной подготовки студентов - будущих дизайнеров // Мир науки, культуры, образования. – 2018. - № 6 (73). – С. 282-284. (журнал мақалалары)
4. Кадиева Н.В. Профессиональная подготовка дизайнера с учетом требований региональных промышленных предприятий // Научно-педагогическое обозрение. Pedagogical review. - 2015. – Т.2 № 8. – С. 30-36. (журнал мақалалары)
5. Шлапак Е.Ю. Современные проблемы образования дизайнеров. // Вестник казахско-русского международного университета. - 2018. - № 1 (22) - (журнал мақалалары)
6. Мелкова С.В. Педагогические возможности фэшн-дизайна в развитии эстетического вкуса будущих специалистов в области дизайна // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. – 2018. - № 45. – С. 62-68 - (журнал мақалалары)
7. Грекова А.Р. Зачем нам нужны дизайнеры одежды // Дизайн-образование: проблемы и перспективы: сб. науч. тр. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2016. – С. 97-105– (конференция материалдары)
8. Вилкова М.Р., Степанидина С.В. Сопоставление взглядов на формообразование моделей одежды // Карельский научный журнал. – 2015. - № 2 (11). – С. 108-111. (журнал мақалалары)
9. Саблина Н.А. Особенность организации образовательной среды, влияющей на развитие творческой активности студентов-дизайнеров // Дизайн-образование: проблемы и перспективы: сб. науч. тр. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2016. – С. 332-335 – (конференция материалдары)